

Koncepcia génia, nezištnosť a samostatné myslenie

Štefan HAŠKO

Fundamentom nasledujúcej teoretickej reflexie a analýzy vzájomnej súvislosti medzi *Kantovou* a *Schopenhauerovou* filozofiou sú myšlienky prezentované v *Schopenhauerovom* diele s názvom *Parerga a Paralipomena*, vydaného v roku 1851, t.j. deväť rokov pred autorovou smrťou. Hlavné ciele tohto príspevku však zakladám na svojom presvedčení, že *Schopenhauerove* myšlienky o vedeckej učenosti, alebo o probléme samostatnosti myslenia, vyslovené v kapitolách vyššie uvedeného diela, sú zároveň zdrojom komplexnejšieho obrazu o *Schopenhauerom* koncipovanej *genialite*. Potenciálnu prítomnosť, resp. podiel *Kantovej* estetiky v *Schopenhauerových* myšlienkach možno vysvetliť postrehom, podľa ktorého je spoločným menovateľom estetickej teórie obidvoch mysliteľov (okrem iného) nielen koncepcia bezzájmovosti, nezištnosti, alebo neutilitárnosti, ale aj jej pripisovaný hodnotový status v kontexte filozofie obidvoch mysliteľov.

Kantov výraz *formálna účelnosť*, alebo *účelnosť bez účelu* pri charakteristike krásy sa nesporne premieňa v jeho úvahách predpokladajúcich neutilitárnu povahu produktov *Krásneho umenia*. Upozorňuje na to *Milan Sobotka*, keď uvádza, že „*Kantova estetická teória začíná odlišením estetického zájmu od teoretického poznání a pak odlišením od zájmu utilitárneho, který je spojen s žádostivostí, resp. i od zájmu, který se pojí s realizací mravního účelu. Odtud se odvozuje autonomnost umění, jeho zásadní odlišnost od jiných důležitých oblastí lidské činnosti.*“¹ Vzhľadom na predmet a ciele tohto príspevku, nadväzujúc na uvedený fakt, ostáva slovami *Milana Sobotku* potrebné dopovedať a podčiarknuť, že *Kantova* nezainteresovanosť „[...] *naprosto neznamená, že by předmět neměl pro nás zajímavost - pak by umělecké dílo nemělo pro vnímatele žádný smysl - , nýbrž znamená pouze, že jsme k němu ve vztahu zvláštní uvolněnosti, který je produktivní v jiném smyslu, než jak chápeme produktivnost v oblasti praktické, resp. i mravní.*“²

Možno sa nazdávať, že jedným z fundamentov uvedených záverov môže byť *Kantova* myšlienka prezentovaná v *Kritike súdnosti*, podľa ktorej je: *Krásne* umelecké dielo spôsobom predstavy, ktorý je účelný sám o sebe, a hoci bez (mimoumeleckého) účelu, predsa poskytuje trvalú látku k premýšľaniu a podporuje tak kultúru duševných síl.³ *Kant* touto myšlienkou vysvetľuje pevnú dištinkciu medzi tzv. *Krásnym umením* a umením (iba) *Prijemným*, ktorého účel je zameraný na pôžitky. V charakteristike *Prijemného umenia* pritom *Kant* evidentne nadväzuje na svoje poňatie kategórie

¹ SOBOTKA, M.: Úvodem ke kritice soudnosti. In: KANT, I.: Kritika Soudnosti. Praha: Odeon, 1975, s. 8.

² Tamtiež, s. 9.

³ Pozri bližšie: KANT, I.: Kritika Soudnosti. Praha: Odeon, 1975, s. 124.

príjemného, ktoré sa páči (iba) zmyslom v pocite. Podľa slov z 3. paragrafu *Kritiky súdnosti*, záľuba v príjemnom „*nepředpokládá pouhý soud o předmětu, nýbrž vztah jeho existence k mému stavu, pokud na něj takový objekt působí.*“⁴ Tým sa vysvetľuje, prečo môže byť účel *Príjemného umenia* zameraný len na pôžitok a „okamžitú“ zábavu, pričom *Kantove* myšlienky akoby implikujú, že menejcennosť tohto umenia si nevynucuje iba fakt, že jeho účel sa vyčerpáva v bezprostrednom kontakte s ním, ale že spočíva už v samotnej charakteristike jeho účelu. Zatiaľ čo *Príjemné* umelecké dielo sa páči iba zmyslom (zmyslový vkus) a pôsobí skôr ako vec, záľubu v ktorej predpokladá jej existencia, *Krásne umenie*, t.j. umelecká krása je krásnou predstavou veci, ktorá je predmetom reflexie (reflexívny vkus) a ako účelná sama o sebe pôsobí skôr ako druh poznatkov a kultúra, než púha zábava, ktorá necháva vždy iba nepozorovane plynúť čas.⁵

Na základe uvedeného teda môžeme konštatovať, že pôsobnosť *Krásneho umenia* nespočíva v zmyslovosti a povrchnosti, ale v tzv. "duchaplnosti", ktorej predpokladom je *ingenium*, t.j. vrodenný dar, ktorému sa podľa *Kanta* nemožno priučiť a ktorý náleží jedine *géniovi* ako ojedinelému zjaveniu, alebo: ako miláčikovi prírody (*Gunstling*). Slovom *Vlastimila Zátka* možno v týchto súvislostiach pripomenúť, že *Kantovi* [...] „*zůstalo naprosto cizí jakékoli čistě konzumentské pojetí umění jako pouhého prostředku zábavy.*“⁶

V koncipovaní autonómie umenia, ktorú predpokladal nielen *Arthur Schopenhauer*, ale v podobných intenciách napr. aj *B. Croce*, *H. Brémond*, *P. Valéry* a iní, pokračuje *Kant* uvedením principiálnej odlišnosti medzi *Krásnym umením*, t.j. *Slobodným umením* a remeslom, pomenovaným tiež ako *Umenie pre zárobok*. Zatiaľ čo spôsob tvorby *Krásneho umenia* nie je tak zamestnaním, ako hrou, príjemnou samo osebe, činnosť remeselná je podľa *Kanta* viac zamestnaním a prácou, ktorá je sama o sebe neprijemná a prítlačivá najmä svojim účinkom, napríklad zárobkom.⁷

Jana Sošková v tejto súvislosti výstižne poznamenáva, že „*Kantovi ide o originalitu umenia, o umenie, ktoré má účel v sebe samom a ktoré nie je tvorené s iným zámerom, len prejavíť slobodné tvorenie umelca. Remeslo v Kantovom chápaní tieto príznaky nespĺňa, pretože nie je tvorené, je zhotovované a jeho zmysel je mimo neho samého, nie v zhotovovaní.*“⁸

Vzájomnú korešpondenciu v myšlienkach *I. Kanta* a *A. Schopenhauera*, ako sa nazdávam a ako sa pokúsim preukázať, možno pozorovať nielen v súhlasne zameranej téme, t.j. v *Schopenhauerovej* koncepcii *génia* a *Krásneho umenia*, predstavenej dielom *Svet ako vôľa a predstava*, ale aj v tých kapitolách diela *Parerga a Paralipomena*, ktorých predmetom, ako som už čiastočne uviedol, je činnosť vedecká, problém samostatnosti myslenia, alebo literárnej tvorby vôbec. V kapitole s názvom *O učenosti a učencích* tu totiž *Schopenhauer* vyslovuje myšlienku: "*Zdaleka největší většině učenců je jejich věda prostředkem, nikoli účelem. Proto v ní nikdy nic*

⁴ KANT, I.: *Kritika Soudnosti*. Praha: Odeon, 1975, s. 53.

⁵ Pozri bližšie: KANT, I.: *Kritika Soudnosti*. Praha: Odeon, 1975, s. 124.

⁶ ZÁTKA, V. *Kantová teorie estetiky: Studie k dějinám filozofie 18. století*. Praha: Filosofia, 1995, s. 121.

⁷ Pozri bližšie: KANT, I.: *Kritika Soudnosti*. Praha: Odeon, 1975, s. 123.

⁸ SOŠKOVÁ, J.: *Immanuel Kant a současná estetika*. Prešov: FF PU, 2006/7, s. 92.

velkého nevykonajú, pretože k tomu je treba, aby ten, kto ji provozuje, ji měl za účel a všechno jiné, ba samu svou existenci jen za prostředek. Neboť vše, co člověk nedělá kvůli věci samé, delá je napůl, a opravdové výtečnosti u děl každého druhu může dosáhnout jen to, co bylo vytvořeno kvůli sobe samému, a nikoli jako prostředek k vzdálenějším účelům. Právě tak k novým a velkým základním náhledům dospěje jen ten, který má za bezprostřední účel svých studií dosažení vlastního poznání a nestará se o cizí. Avšak učenci, jací zpravidla jsou, studují za tím účelem, aby mohli učit a psát. Proto se jejich hlava podobá žaludku a střevům, z nichž strava opět vychází nestrávená. Právě proto bude málo k užitku i jejich učení a psaní. Neboť člověk nemůže žít druhé nestrávenými výměskami, nýbrž jen mlékem, vyloučeným z vlastní krve.⁹

Okrem evidentnej súvislosti s *Kantom* koncipovaným *Krásnym umením*, ktoré má (rovnako) účel v sebe samom, t.j. ktoré je tvorené so zainteresovanosťou jedine na adekvátnom vyjadrení *estetickej idey*, sa v závere predchádzajúcich myšlienok nastoľuje problém samostatnosti myslenia, ktorý možno skúmať práve s ohľadom na *Schopenhauerove* myšlienky o *genialite*. „Mať svoju existenciu len za prostriedok“, ako sa uvádza vo vyššie uvedených citáciách, v obdobnej forme zaznieva v diele *Svet ako vôľa a predstava*, keď *Schopenhauer* uvádza, že: *génium* žije často v biednych podmienkach a je *vlastnému ja cudzí*, lebo svoje blaho obetoval objektívnym účelom, t.j. službe celému ľudskému pokoleniu.¹⁰

Presvedčivosť, ale i hranice predstavenej súvislosti je však potrebné vytýčiť zodpovedaním otázky, aké miesto a význam má pojem vedy vo filozofii obidvoch mysliteľov. Možno pripomenúť, že principiálne rozdiely medzi umeleckou tvorbou *génia* a vedeckou činnosťou, dokonca i v prípade zrodu vynálezov, vedeckých objavov, upevňuje podľa *Kanta* nielen fakt, že mohutnosť slobodnej činnosti učencov - vedcov obmedzujú pravidlá, ale aj nevyhnutnosť a potreba napodobňovať, keďže: učenie *Kant* charakterizuje len ako napodobňovanie.¹¹ Aj napriek tomu, že veda má podľa *Kanta* v konečnom dôsledku prednosť, žiaden, ani ten najzaslúžitejší vedec - učenec sa nemôže nazývať *génium*. Charakteristickú črtu *geniality* a jej odlišnosť od činnosti vedeckej určuje *Kantov* filozofický záver, že ak sú kvality vedcov rozlišované vždy iba stupňom, v prípade umenia sa môže jednať o odlišnosti „špecifické“.¹²

Môžeme konštatovať, že *Kantova* koncepcia *génia* vlastne vylučuje uznať dokonca i existenciu vedeckých objavov za prejav *geniality*. Neobstala by tu pravdepodobne ani *Herderom* formulovaná námietka, fundovaná evidentným rozdielom medzi pojmom *učenie* a *objavovanie*, podľa ktorej „*ten, čo objavuje vo vedách, dáva zo seba niečo vlastné, čo sa nenaučil (inak by to neobjavil), podobne ako básnik.*“¹³

⁹ SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 267.

¹⁰ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa*. (II. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 276, 282.

¹¹ Pozri bližšie: KANT, I.: *Kritika Soudnosti*. Praha: Odeon, 1975, s. 126.

¹² Tamtiež, s. 126 – 127.

¹³ HERDER, J. G.: *Kalligona*. Bratislava: Tatran 1987, s. 144.

Vzhľadom na fakticitu inšpiračného vplyvu *Kantovej* filozofie možno uvažovať o *Schopenhauerovom* "rozšírení" pola pôsobnosti, resp. manifestácie *génia* aj v sfére filozofickej, ako nám explikujú myšlienky v diele *Svet ako vôľa a predstava*, alebo dokonca – v sfére vedeckej, za predpokladu, že v mnou analyzovaných kapitolách diela *Parerga a Paralipomena* sa pojem vedy nepoužíva a neskloňuje v pôvodnom zmysle slova, ale v zmysle širšieho poňatia činnosti filozofickej, ako spôsobu realizácie filozofických vied. Ak by sme totiž pojem vedy rekonštruovali v intenciách diela *Svet ako vôľa a predstava*, zistili by sme, že rezervy vedeckého poznania sa konštituujú tým, že predmetom poznania tu nie je *idea*, t.j. pravá podstata vecí, alebo tiež – predmet poznávania *génia*, ale (iba) vzájomné vzťahy jednotlivých vecí, čo sa deje len sprostredkovane, v službe *vôli*.¹⁴ Predpoklad, že pojem vedy sa v mnou analyzovaných kapitolách diela *Parerga a Paralipomena* používa v zmysle širšie poňatej filozofickej činnosti, vyplýva nielen z kontextu, v ktorom sa tento pojem uvádza, ale aj s ohľadom na *Schopenhauerom* uvedený výraz *vedecký mysliteľ*.¹⁵ Možno sa taktiež nazdávať, že okrem už naznačenej a pozorovanej súvislosti medzi dielom *Svet ako vôľa a predstava* a *Parerga a Paralipomena*, sú tieto neskoršie *Schopenhauerove* myšlienky koncipované ešte aj v intenciách *Kantom* zastavaného hesla "Sapere aude" (maj odvahu používať svoj vlastný rozum). V diele *Parerga a paralipomena* totiž *Schopenhauer* upozorňuje na vzájomnú dištinkciu medzi *znalosťami* a *vhľadom*.¹⁶ Autor tu uvádza, že i to najväčšie množstvo poznatkov, pokiaľ nie je prepracované vlastným myslením, má omnoho menšiu cenu, než ďaleko menšie množstvo, avšak mnohostranne premyslené. Premyslieť totiž môžeme len to, čo vieme, preto je potrebné sa učiť, avšak vieme len to, čo sme premysleli.¹⁷ Mnoho čítania a učenia, spravidla končiacieho len pri *znalostiach*, nie *vhľade*, je preto podľa *Schopenhauera* na škodu vlastného myslenia.¹⁸ Slovanami *Arthura Schopenhauera*: „[...] mnoho čtení bere duchu všechnu pružnost, jako trvale tlačící závaží bere pružnost pružině. A nejjistějším prostředkem k tomu, aby člověk neměl žádné vlastní myšlenky, je, když si každou volnou minutu ihned bere do ruky nějakou knihu. Tato praxe je důvodem, proč učinnost činí většinu lidí ještě bezdušší a prostomyslnější, než jsou již od přírody, a odnímá všecken úspěch i jejich spisovatelství.“¹⁹

Predpokladanú súvislosť medzi *Schopenhauerovou* pôvodnou koncepciou *génia* a jeho myšlienkami o samostatnom myslení, dokonca predstavu o implicitne prítomnej oslave *geniality* v *Schopenhauerovom* neskoršom diele zastrešuje tvrdenie, podľa

¹⁴ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: Svět jako vůle a představa. (II. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 266.

¹⁵ Schopenhauer tento výraz uvádza v 261. paragrafe knihy *Parerga a Paralipomena*, v kapitole s názvom *Samostatné myslenie*. (Pozri bližšie: Schopenhauer, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 275.)

¹⁶ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 266.

¹⁷ Tamtiež, s. 273.

¹⁸ Tamtiež, s. 267.

¹⁹ SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 273.

ktorého je: človek vedený *génom* mysliaci sám, dobrovoľne a správne.²⁰ Uvedené postrehy navyše upevňujú fakt, že pojem *vhľadu* bol explicitne prítomný aj v koncepcii *génia*, t.j. v diele *Svet ako vôľa a predstava*, keď *Schopenhauer* prízvukoval, že objektívne poznanie *génia* je zásluhou jeho hlbokého *vhľadu*.²¹ Uvedeným, ako sa domnievam, možno vysvetliť (aj) neskoršie *Schopenhauerove* tvrdenie, podľa ktorého: je len samostatný *vedecký mysliteľ* schopný vteliť a podriadiť vlastnému mysleniu a veľkolepému *vhľadu* všetky potrebné, nadobudnuté znalosti.²² Považujúc tieto myšlienky za nadstavbu *Schopenhauerovej* a osobitú obdobu *Kantovej* koncepcie *génia*, možno konštatovať, že vzácnosť *geniality* sa v mnou analyzovaných kapitolách diela *Parerga a Paralipomena* nápadne pripomína a implikuje jednak myšlienkou, podľa ktorej je vzťah medzi empiriou a myslením analogický vzťahu medzi jedením a trávením²³, zároveň myšlienkou, podľa ktorej, v kontexte so *Schopenhauerovým* *voluntarizmom*, je samostatnosť myslenia (rovnako, ako to platí o *genialite*) mimo kompetencie aktov *vôle*. Citujúc *Schopenhauera*: „Člověk sice může svévolně aplikovat čtení a učení, myšlení však vlastně ne.“²⁴

Nastolenú priepasť medzi *empíriou* a *myslením* (s ohľadom na kontext tohto pojmu a zároveň - v intenciách tohto príspevku), možno vysvetliť, ako sa nazdávam, nie vzťahom, alebo púhym rozdielom medzi zmyslovým - názorným a racionálnym - abstraktným, ale práve odvolaním sa na myšlienky prezentované v knihe *Svet ako vôľa a predstava*, podľa ktorých *intelekt*, vo svojej podstate schopný poznávať pravú podstatu vecí, t.j. *ideu*, sa u každého človeka, t.j. *individua* manifestuje len ako nástroj slepej a nezmyselnej *vôle*, v dôsledku čoho sa vo veciach nepoznáva viac, než ich vzťahy k *vôli*, priame, nepriame, možné.²⁵ V opozícii voči takémuto, vo svojej podstate *subjektívnemu* a preto obmedzenému poznaniu stojí *podľa Schopenhauera* tzv. *čistý subjekt poznania*, t.j. *génius*, schopný objektívneho poznania, predmetom ktorého už nie sú veci, ale *idey*, alebo tiež, v zmysle *Platónovej* filozofie - formy a vzory jednotlivých vecí. Pri poznávaní objektívneho *génia*, v jeho tzv. *čistej objektivite nazerania* preto nie je poznávaná vec ako taká, ale celý jej druh, teda všeobecné v jednotlivom, čo podľa *Schopenhauera* zároveň znamená, že: svet ako *predstava* sa stáva všetkým, svet ako *vôľa* mizne.²⁶

²⁰ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 274.

²¹ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa*. (II. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 275.

²² Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 275.

²³ Tamtiež, s. 276.

²⁴ SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 273.

²⁵ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa*. (II. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 275.

²⁶ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa*. (I. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 166. Názorne poznávaná idea je teda pre *génia*, nazývaného tiež čistý subjekt poznania, objektom, t.j. s ohľadom na *Schopenhauerovu* inšpiráciu *Kantovým* idealizmom – predstavou. Práve tým a jedine tým, že idea je predstavou, je podľa

V mnou analyzovanej časti diela *Parerga a paralipomena*, v kapitole s názvom *Samostatné myšlení*, sa evidentne v intenciách uvedeného uvádza: „*Subjektivní zájem se vyskytuje jedině u našich osobních záležitostí, objektivní existuje jen pro hlavy od přírody myslící, jimž je myšlení tak přirozené jako dýchání, jež jsou však velmi vzácné. Proto je u většiny učenců tak málo myšlení.*“²⁷

K interpretácii *Schopenhauerovho* výrazu *samostatné myslenie* s ohľadom na jeho koncepciu *génia* nakoniec motivuje fakt, že vo svojom diele *Svet ako vôľa a predstava Schopenhauer*, súhlasne so *Jeanom Paulom*, uviedol *uvážlivosť*²⁸, okrem *fantázie* uplatnenej v umeleckej tvorbe, ako podstatnú vlastnosť *geniality*.

Zdá sa, že pôvod vyššie uvedeného problému neschopnosti svojvoľne uplatniť samostatné myslenie možno hľadať už v *Kantom*, ale aj *Schopenhauerom* koncipovanom *statuse geniality* ako prírodného daru, ktorý nemožno nadobudnúť a ktorému sa nemožno priučiť. Pôvod *geniality* totiž tkvie podľa obidvoch mysliteľov v prírodnom dare, t.j. v apriórnej vybavenosti, ktorú nemožno nadobudnúť vzdelaním, alebo učenosťou. Keďže podstatu *Schopenhauerom* koncipovanej *geniality* možno stručne vysvetliť ako nadmieru *intelektu*, vzácné nadržadeného slepej a nezmyselnej *vôli*, objektivujúcej sa ako chcenie, túžby, sny a pod., nemožnosť svojvoľne nadobudnúť *genialitu*, t.j. bezprostredne rušiť *vôľu*, by bolo možné, ako sa nazdávam, vysvetliť paradoxom: "Ja chcem nechcieť"²⁹.

Uvedený postreh možno dokladovať *Schopenhauerovou* myšlienkou, podľa ktorej sa môže človek kedykoľvek posadiť a čítať, nie však posadiť sa a myslieť.³⁰ V zapätí k tomu autor dodáva: „*s myšlenkami je to totiž jako s lidmi: člověk je nemůže vyvolat kdykoli, podle libosti, ale musí čekat, až přijdou.*“³¹

V nápadne podobných intenciách uvažoval (aj) *Kant*, keď v 47. paragrafe *Kritiky súdnosti* koncipuje tézy o nevedomej stránke *geniality*. Slovanami *Immanuela Kanta*: „*[...] žádný Homér, nebo Wieland nedovede ukázat, jak jeho ideje, plné fantazie a zároveň plné myšlenek, v jeho hlavě vznikají a se zhromažďují, protože to sám neví a nemůže to proto naučit nikoho jiného.*“³²

Tézu o nevedomej stránke *geniality* nakoniec *Kant* podrobnejšie vysvetľuje vo svojom neskoršom diele *Antropológia z pragmatického hľadiska*, kde uvádza: „*[...] Génius preto zablyсне ako momentálny, v intervaloch sa ukazujúci a znovu miznúci*

Schopenhauera odlišená od veci osebe. (Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: Svět jako vůle a představa. (I. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 148.

²⁷ SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 273.

²⁸ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: Svět jako vůle a představa. (II. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 279.

²⁹ Pozri bližšie: HAŠKO, Š.: *Koncepcia génia v estetike 18. a 19. Storočia* : diplomová práca. Prešov: FF PU, 2009, s. 36.

³⁰ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 275.

³¹ SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 275.

³² KANT, I.: *Kritika Soudnosti*. Praha: Odeon, 1975, s. 126.

*zjav, nie so svojvoľne zapáleným a ľubovoľnú dobu ďalej horiacim svetlom, ale ako sršiacia iskra, ktorá z tvorivej predstavivosti vyláka ten šťastný nával ducha.*³³

Ukázané súvislosti sa v diele *Parerga a Paralipomena* ešte posilňujú myšlienkou, podľa ktorej: musí aj pri teoretizovaní človek čakať na dobrú hodinu, pričom platí, že dokonca ani tá najväčšia hlava nie je vždy schopná samostatného myslenia.³⁴

Okrem úvah o obdobiach a rezervách zistnej vedeckej činnosti, o neschopnosti svojvoľne vyvolávať samostatné myslenie, alebo o deštruktívnom charaktere nadmerného čítania, ktoré *Schopenhauer* dokonca zdôvodňuje tvrdením, že „čísť znamená myslieť cizí hlavou miesto vlastnú“³⁵, sa všetky uvedené súvislosti výrazne upevňujú ešte v celkom inom, doposiaľ nepredstavenom ohľade.

Vychádzajúc zo *Schopenhauerovho* tvrdenia, podľa ktorého: ak sú učenci tí, ktorí čítali v knihách a myslitelia, *géniovia*, osvetľovači sveta a podporovatelia ľudského pokolenia naopak tí, ktorí čítali bezprostredne v knihe sveta³⁶, možno sa (totiž a dokonca) nazdávať, že hľadanie dôvodu „rozšírenia“ pojmu *geniality* aj na filozofické vedy (implikovaného v diele *Parerga a Paralipomena*), možno zavŕšiť upriamením pozornosti na význam pojmu *idea*, ktorý hral dôležitú, ak nie ústrednú úlohu v *Schopenhauerovej* koncepcii *génia*, predstavenej v diele *Svet ako vôľa a predstava*.

Ako som už uviedol, *ideu* tu *Schopenhauer* charakterizoval ako pravú podstatu vecí, alebo tiež – koreň každého hlbokého poznania, ktorý (v *Platónskom* zmysle)³⁷ zrkadlí v jednotlivom, t.j. vo veciach všeobecné, čo znamená - celý ich druh. Poznávanie *ideí* preto *Schopenhauer* charakterizuje ako poznanie názorné, nie abstraktné, dostupné prostredníctvom pojmov. V *Schopenhauerovej* estetickej teórii je preto poznanie *idey*, ktoré je intuitívne, intelektuálne a dostupné výlučne *géniovi*, poznaním podstatného, t.j. objektívneho „obrazu“ vecí, alebo tiež toho, ako sa objekt vyslovuje sám, čo je však pre zámary *vôle* azda rovnako neužitočné, ako celé, *Kantom* a *Schopenhauerom* koncipované *Krásne umenie*.

Vyššie uvedené dištinkciu medzi knihou sveta a knihami tak možno vysvetliť, ako sa nazdávam, vzťahom, nezlučiteľnosťou, alebo dokonca hierarchiou medzi *ideou* a pojmom. Zatiaľ čo *idea* je podľa *Schopenhauera* predstavou, pojem charakterizuje

³³ KANT, I.: Antropológia z pragmatického hľadiska. In: Acta facultatis philosophicae universitatis Prešoviensis, Filozofický zborník 45 (AFPh UP 313/394), str. 234.

³⁴ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 276.

³⁵ SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 274.

³⁶ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 273.

³⁷ K vysvetleniu inšpiračného vplyvu Platóna, ku ktorému sa *Schopenhauer* explicitne hlási, možno prispieť *Schopenhauerovým* tvrdením, že *idea* sa k jednotlivým veciam chová ako večná forma, či vzor. Citujúc autora: „Nejkratší a nejpřesvědčivější výraz onoho proslulého Platónova dogmatu nám podává Diogenes Laertios: „Proto též praví Platón, že ideje jsou ve skutečnosti jako vzory a všechny věci se jim podobají, protože jsou jejich obrazy.““ (SCHOPENHAUER, A.: *Svět jako vůle a představa*. (I. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 116.)

ako predstavu predstavy.³⁸ Pojmom a mysleniu preto *Schopenhauer* rozumie len ako abstrakcii, ktorá vzniká odmyslením z nazerania, pričom prechod od *idey* k pojmu, ako sám autor uvádza, znamená vždy pád. Citujúc z diela *Svet ako vôľa a predstava*: „*Všetchno hluboké poznání, dokonce vlastní moudrost, má kořeny v názorném chápaní věci ... Názorné chápaní je vždy plodivým procesem, v němž každé pravé umělecké dílo, každá nesmrtelná myšlenka získá životní jiskru. Všetchno původní myšlení se děje v obrazech.*“³⁹

Možno sa preto nazdávať, že je to práve *Schopenhauerom* koncipovaná *idea*, vymedzená v jej odlišnosti od pojmu, ktorá by mohla vysvetliť jeho neskoršie filozofické závery prezentované v diele *Parerga a Paralipomena*, v mnou analyzovanej kapitole s názvom *Samostatné myšlení*. Platí to zrejme aj o tej myšlienke, podľa ktorej: by sa mal človek kvôli čítaniu zo všetkého najmenej zbaviť pohľadu na reálny svet, pretože podnet a nálada k vlastnému mysleniu vzniká častejšie uňho, než počas čítania.⁴⁰ *Schopenhauer* k tomu dodáva: „*To názorné, reálné ve sve původnosti a síle je totiž přirozený předmět myslícího ducha a je s to nejsnadněji jej hluboce podníit.*“⁴¹

Ako však *Schopenhauer* neskôr upozorňuje, a tým sa znovu vraciame a podčiarkujeme najmä inšpiračný vplyv *Kantom* koncipovanej „bezzájmovosti“ a „neutilitarnosti“ krásy⁴² a *Krásneho umenia*, „pravou hodnotu má prítom jen to, co někdo myslel především pro sebe samo. Myslitelé lze totiž rozdělit na ty, kteří myslí především pro sebe, a ty, kteří myslí ihned pro jiné. První jsou praví, samostatní myslitelé, ve dvojím smyslu slova: jsou to vlastní filosofové. Jedině oni to myslí s věcí vážně. Požitek a štěstí jejich pobývání také spočívá právě v myšlení. Druzí jsou sofisté. Chtějí se zdát a hledají své štěstí v tom, čeho doufají, že tím dosáhnou u jiných. V tom leží jejich vážnost. Kam kdo patří, se pozná brzy v celém jeho chování. Lichtenberg je vzor prvního druhu, Herder patří již k druhému.“⁴³

V nasledujúcej kapitole s názvom *O spisovatelství a stylu*, pokračujúc v sledovaní súvislosti s *Kantom* koncipovanou „bezzájmovosťou“ a „neutilitárnosťou“ umenia, formuluje *Schopenhauer* svoj názor, podľa ktorého: jestvujú dva druhy spisovateľov. Zatiaľ čo jedni píšu kvôli veci, teda majú myšlienky a skúsenosti, ktoré sa im zdajú hodné oznámenia, druhí píšu kvôli písaniu, pretože potrebujú peniaze, t.j. myslia za účelom písania.⁴⁴

³⁸ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: Svět jako vůle a představa. (I. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 49.

³⁹ SCHOPENHAUER, A.: Svět jako vůle a představa. (II. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 277.

⁴⁰ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: Parerga a Paralipomena (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 276.

⁴¹ SCHOPENHAUER, A.: Parerga a Paralipomena (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 276.

⁴² Konceptia nezainteresovanej záľuby neplatí o záľube v príjemnom a dobrom, keďže tá je podľa Kanta vždy spojená so záujmom.

⁴³ SCHOPENHAUER, A.: Parerga a Paralipomena (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 277 – 278.

⁴⁴ Pozri bližšie: SCHOPENHAUER, A.: Parerga a Paralipomena (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 278.

V rámci nastolenej témy považujem za dôležité uviesť svoje presvedčenie, že podľa predchádzajúcich myšlienok nie je kritériom a východiskom nami poznávanej a konštituovanej hodnoty diela vedomosť o okolnostiach a motívoch jeho autora, alebo oboznámenosť s autorovou filozofiou tvorby, ale zakaždým iba hotové, dokončené dielo, čím sa zároveň podčiarkuje predpokladaná autonómia umeleckého diela ako takého. Interpretované tézy o „bezzáujmovosti“, resp. „nezištnosti“ filozofickej, alebo umeleckej tvorby prinajmenšom implikujú, že pôvod a realizácia ideí a myšlienok hodných oznámenia si vynucuje plnú účasť autora zameraného na „vec“ samotnú, čím sa akoby vylučuje možnosť zamýšľať s takouto vecou čokoľvek iné, než jej oznámenie vo forme umeleckých, či vedecko-filozofických diel. Výsledok takejto tvorby predurčuje nielen hodnotu diela, ale aj jeho povahu, ktorá je podľa obidvoch mysliteľov - rovnako neutilitárna. Nezávislosť intelektu od služobnosti vôle, v *Schopenhauerovej* estetickéj teórii, znamená zároveň nezávislosť umeleckých diel od užitočných cieľov, t.j. praktického využitia. V diele *Svet ako vôľa a predstava Schopenhauer* prízvukuje, že žiadne dielo génia, nech už je to hudba, filozofia, maľba, alebo báseň, nie je vecou k úžitku, pretože oni jediné sú tu sami pre seba, čistým výnosom bytia. Jedine toto dielo nás vynára z ťažkého pozemského ovzdušia potrebnosti, čím sa v hĺbke našej duše cítime uchvátený.⁴⁵

Uvedené postrehy možno ilustrovať a lepšie vysvetliť s ohľadom na *Herderovu* Kritiku *Kantovej* filozofie, opierajúc sa pritom o jeho kriticky mienenú myšlienku vyslovenú v diele *Kalligone*: „Či už je dielo vytvorené svojvoľne alebo z nevyhnutnosti, na jeho povahe to nič nemení.“⁴⁶

Principiálnu odlišnosť medzi myšlienkami obidvoch mysliteľov, ako sa nazdávam, tu možno pomenovať nasledujúcim záverom: zatiaľ čo *Herderova* filozofia explikuje, že nech umelecké dielo vzniklo akokoľvek, na jeho povahe to nič nezmení, *Kantova* estetická teória, súhlasne so *Schopenhauerovou* implikuje, že samotná povaha diela záleží od spôsobu, akým bolo vytvorené.

S problémom *Kantom* koncipovanej „bezúčelnosti“ a „bezzáujmovosti“ ďalej súvisí *Herderova* kritika *Kantovho* poňatia *Krásneho umenia*. *Herder* doslova vyzýva: „Preč teda s falošnými princípmi, ku ktorým sa musia znížiť krásne umenia, so záhalčivou hrou, cvičením bez potreby a odmeny, s kupčiacim komunikovaním v spoločnosti“. Ani jedno umenie sa nezrodilo bez potreby a vážnosti a nedovolí, aby sa s ním pohrávalo, navyše každé umenie sa robí za odmenu. Regent či umelec, obaja pracujú za mzdu, každé dielo si vyžaduje námahu a bez potreby a účelu nie je mysliteľná nijaká činnosť, nehovoriac už o skutočne krásnom umení.“⁴⁷

Predstava *Kantovho* súhlasu s uvedenými myšlienkami, ako sa na nazdávam, by mohla byť (paradoxne) opodstatnená v prípade, ak sa uvedie postreh, podľa ktorého vzniká dielo *Kantom* koncipovaného génia na základe „potreby“, avšak potreby adekvátne vyjadriť estetickú ideu, za „účelom“, avšak účelom výlučne estetickým a nakoniec – s „námahou“, ktorú predpokladáme pri pokusoch génia nájsť pre svoje dielo uspokojujúcu a myšlienkam primeranú formu (viď paragraf 48 v *Kritike*

⁴⁵ SCHOPENHAUER, A.: Svět jako vůle a představa. (II. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998, s. 284.

⁴⁶ HERDER, J. G.: Kalligona. Bratislava: Tatran 1987, s. 99.

⁴⁷ HERDER, J. G.: Kalligona. Bratislava: Tatran 1987, s. 108 – 109.

súdnosti) s čím zároveň súvisí namáha pri nevyhnutnom vyškolení a učení sa *génia*, ktoré si vyžaduje znalosť a použitie pravidiel z dôvodu, že umenie, ani podľa *Kanta* nie je len púhou hrou (porov. paragraf 43 v *Kritike súdnosti*).

Možno sa dokonca nazdávať, že ani predstava tvorby *génia* za mzdu by ešte nemusela predstavovať pôvod sporu medzi *Kantovou* a *Herderovou* filozofiou. *Kantova* teória predsa neimplikuje predstavu *génia*, ktorý za svoju tvorbu nedostáva mzdu, ale *génia*, ktorý tomuto účelu nepodriadiuje svoju tvorbu. Inými slovami: predaj *Krásneho* umeleckého diela ešte neanuluje *genialitu* jeho autora.

Upriamením pozornosti na *Schopenhauerove* dielo *Parerga a Paralipomena*, na kapitolu s názvom *O spisovatelství a stylu*, môžeme postrehnúť značný posun a domyslenie *Kantom* koncipovanej dištinkcie medzi *Krásnym*, t.j. *Slobodným umením* a remeslom, nazývaným tiež *Umenie pre zárobok*. *Schopenhauer* tu totiž uvažuje doslova o likvidačnom charakte peňazí, keď uvádza: „*Jakým neoceniteľným ziskom by bolo, kdyby ve všech oborech literatury existovalo knih jen málo, ale vynikajících. K tomu však nikdy nemůže dojít, pokud budou psány za honorář. Neboť jako by na penězích leželo prokletí: každý spisovatel se stává špatným, jakmile píše kvůli zisku. Nejznamenitější díla velkých mužů jsou všechna z doby, kdy ještě museli psát zadarmo nebo za velmi nepatrný honorář.*“⁴⁸

Celkom na záver možno vyjadriť postreh, že pri *Kantovej* a taktiež *Schopenhauerovej* estetickej teórii možno pozorovať ešte aj celkom inú, doposiaľ nepomenovanú súvislosť. Obidve teórie sa totiž podobajú svojim filozofickým záverom z dôvodu, že sú azda rovnako neužitočné a neslužbyschopné, t.j. neaplikovateľné do životnej praxe, ako nimi koncipovaná neutilitárnosť krásy či *Krásneho umenia*.

Uplatnením rovnakého spôsobu reflexie na dielo *Parerga a Paralipomena* možno navyše postrehnúť, že ak tu *Schopenhauerove* myšlienky oceňujú skôr samostatné myslenie a uprednostňujú preto knihu sveta pred knihami, nezištná povaha *Schopenhauerovej* teórie, v rámci nej napr. nezainteresovanosť na finančnom zisku, je tu zaručená, resp. dokázaná tým, že dielo *Parerga a Paralipomena* je knihou.

V takom prípade sa možno nazdávať, že odpoveď na otázku využiteľnosti *Schopenhauerovej* filozofie, prinajmenšom diela s názvom *Parerga a Paralipomena*, by sme mohli nájsť práve v kapitole s názvom *Samostatné myšlení*, kde sa uvádza: „*samostatný myslitel totiž pro své mínění uznává autority teprve tam, kde mu slouží pouze k jejich utvrzení a vlastnímu posílení, zatímco knižní filosof z nich vychází, z cizích vyčtených mínění si konstruuje celek, který se potom podobá automatu složenému z cizí látky.*“⁴⁹

Možno pritom postrehnúť, že v podobných intenciách, avšak výlučne v rámci sféry umeleckej tvorby, nám zanechal odkaz aj *Immanuel Kant*, keď v 49. paragrafe *Kritiky súdnosti*, v súvislosti s *originalitou* a implicitne – *exemplárnosťou* *génia* uviedol, že: produkt *génia* nie je príkladom pre napodobňovanie, ale príkladom

⁴⁸ SCHOPENHAUER, A.: *Parerga a Paralipomena* (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011, s. 279.

⁴⁹ Tamtiež, s. 274.

sledovania iného *génia*, ktorý je takýmto dielom prebudený k pocitu vlastnej originality.⁵⁰

Literatúra:

HAŠKO, Š.: Konceptia génia v estetike 18. a 19. Storočia : diplomová práca. Prešov: FF PU, 2009. 65 s.

HERDER, J. G.: Kalligona. Bratislava: Tatran 1987. 250 s.

KANT, I.: Kritika Soudnosti. Praha: Odeon, 1975. 271 s.

SCHOPENHAUER, A.: Parerga a Paralipomena (2. svazek). Pelhřimov: Nová tiskárna 2011. 372 s. ISBN 978-80-7415-045-6.

SCHOPENHAUER, A.: Svět jako vůle a představa. (I. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998. 432 s. ISBN 80-901916-4-9.

SCHOPENHAUER, A.: Svět jako vůle a představa. (II. svazek) Pelhřimov: Nová tiskárna 1998. 480 s. ISBN 80-901916-4-9.

SOBOTKA, M.: Úvodem ke kritice soudnosti. In: Kant, I.: Kritika Soudnosti. Praha: Odeon, 1975.

SOŠKOVÁ, J.: Immanuel Kant a súčasná estetika. Prešov: FF PU, 2006/7. 124 s. ISBN 80-8068-560-6.

ZÁTKA, V. Kantová teorie estetiky : Studie k dějinám filozofie 18. století. Praha: Filosofia, 1995. 160 s. ISBN 80-7007-056-0.

⁵⁰ Pozri bližšie: KANT, I.: Kritika Soudnosti. Praha: Odeon, 1975, s. 132.